

Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti

Benešová, Romana

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Benešová, R. (2010). Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. [Review of the book *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, by L. Vidovičová]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 46(1), 156-159. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-124752>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

za pouhý dlouho udržovaný nástroj symbolické dominance. Proto je vysoké umění spíše než předmětem výzkumu terčem útoků. Přitom umění populární si na nezáměrných vědců rozhodně stěžovat nemůže.

Miroslav Paulíček

Lucie Vidovičová: Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti

Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2008, 232 s.

Kniha „Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti“ je první monografií věnovanou ageismu v české sociologii. Publikace má být dle autorčina záměru zejména impulsem pro otevření diskuse nad otázkami věku v sociologii a věkové diferenciaci a diskriminaci ve společnosti. Charakter textu je proto do značné míry přehledový, jedná se o pestrý výčet koncepcí vážících se k problematice se snahou o jejich propojení či komparaci. Platnost teorií a hypotéz je ověřována na základě dat z autorčina vlastního kvantitativního výzkumu populace České republiky. Lucie Vidovičová se zabývá otázkami věku, stárnutí a ageismu po dobu několika let svého působení na Fakultě sociálních studií MU. V knize je znát hluboká zkušenost autorky s tématem a množství akumulovaného vědění o problému.

Kniha je určena zejména odborné veřejnosti a díky širokému záběru předá svým čtenářům velmi ucelenou informaci o tématu. Autorčinou ambicí nebyla detailní analýza jednotlivého fenoménu, ale představení hlavních teorií věku a diskriminace a jejich uchopení pomocí empirických dat. To se Vidovičové podařilo. Zejména čtenář, který se začíná tématem zabývat a hledá přehledně uspořádanou, a přitom myšlenkově originální „studnici“ vědomostí, nebude zklamán. Kniha poskytuje jednoznačné, daty podložené odpovědi na základní otázky: Existuje v Česku věková diskriminace? V jakých oblastech? Jakých demo-

grafických a sociálních skupin se nejvíce dotýká? Jaké předsudky se k věku váží? Jakými cestami ageismu předcházet? Zároveň text rozpracovává mnohé další, obecnější otázky z oblasti věku a diskriminace a poskytuje čtenáři mnoho podnětů k zamýšlení.

Publikace je rozdělena v zásadě do dvou částí – několik prvních kapitol se věnuje sociologii věku a věkovým očekávaním obecně. Druhá polovina knihy je zaměřena nejprve na ageismus jako nadřazený pojem a poté úžeji na jeho behaviorální složku, věkovou diskriminaci.

Základním pojmem první části je ideologie věku. Čas a věk jsou dle autorky důležitou a funkční charakteristikou pro strukturu společnosti. V průběhu modernizace však podle Vidovičové došlo k takovému „zvýznamňování věku“, že můžeme mluvit o ideologii pojímající věk jako často vševysvětlující proměnnou. V tomto kontextu autorka ve velmi zajímavém historickém exkurzu popisuje několik důležitých procesů modernizace, v jejichž důsledku „se životní běh stal více segmentovaným, jeho fáze jsou si méně podobné a individuální tranziční z jedné fáze do druhé jsou kratší, a tudíž náhlé a méně spojitě“ (s. 23). Věk v moderní společnosti dle autorky přestává být pouze biologickou daností, ale „obaluje se sociálními významy“, čímž získává na důležitosti.

Ke stupňování problému věkové diferenciaci přispívá dle Vidovičové fenomén demografické paniky, kterého jsme v současnosti často svědkem. Tato panika se zejména v mediálním diskurzu vyznačuje katastrofickými scénáři úpadku společnosti na pozadí demografického stárnutí populace. To, že lidé bez hlubší diskuse ztotožňují míru blahobytu země s věkovým složením obyvatel, je dle autorky příkladem přímého účinku ideologie věku.

K ucelenému uvedení proměnné věku v sociologii autorka přidává popis základních věkových paradigmat, mezi jejichž

představitelů patří zejména Parsons, Linton, Mannheim nebo Rileyová. Představení se dočkají také základní koncepty sociologie věku, jako jsou čas, věková struktura, generace, kohorta, věková identita či věkové normy. Všechny tyto koncepty Vidovičová vystihuje věcně, disponuje při tom bohatým odkazovým materiálem.

V následující empirické části, která čerpá z dat z autorčina kvantitativního výzkumu *Ageismus 2007* (pro srovnání jsou na některých místech knihy uváděny i výsledky z výzkumu *Ageismus 2003*), se Vidovičová zabývá vnímáním věkových norem a postoji vůči věku, stáří a stárnutí v české společnosti. Nejobecnějším závěrem této empirické části je, že Vidovičová dokázala existenci věkové ideologie v české společnosti, když ověřila, že lidé vnímají chronologickou strukturu životního běhu. Pro čtenáře jsou pak zajímavé mnohé dílčí výsledky konkrétních analýz. Text je dokreslen množstvím tabulek a grafů, které jsou do něj zasazovány smysluplně a jsou patřičně komentovány.

V druhé části knihy se autorka dostává k pojmům *ageismus* a *diskriminace*. Po představení definic, základních paradigmat a kontextů *ageismu* autorka věnuje několik stran nastínění hlavních zdrojů *ageismu* ve společnosti. To zaslouží samostatné ocenění. Čtenář totiž získá velmi ucelený přehled o zdrojích *ageismu* díky interdisciplinaritě a pečlivosti, s jakou autorka možné zdroje *ageismu* rozebírá. Na problém se dívá z pohledu psychologického, demografického, kulturního, historického a dalších. Vyvrácena jsou některá klišé, jako například neomezená úcta ke stáří ve společnostech minulosti. Tady, jako i v celém dalším textu, Vidovičová po představení širokého spektra pohledů formuluje vlastní závěry spíše jako citlivé kompilace či konfrontace daných názorů, než jako radikální prohlášení o pravdě těch kterých teorií.

Navazuje druhá empirická část, jejímž nejobecnějším cílem je položení základů pro výzkum *ageismu* v českém prostředí.

Vidovičová v několika rozsáhlých a „výzvných“ kapitolách popisuje na základě dat nejprve obecné postoje lidí ke stáří, věkové segregaci a věkovým stereotypům. Po té podrobuje zkoumání zkušenosti lidí s konkrétními projevy *ageismu* v různých oblastech sociálního života.

Následující shrnutí výsledků výzkumu autorka otevírá zhuštěným hlavním závěrem: V Česku se projevuje jak vcelku funkční fenomén ideologie věku, tak i jeho nežádoucí forma *ageismus* a z ní ústící věková diskriminace. Dále Vidovičová v bodech shrnuje dílčí zajímavá zjištění o důležitosti věku ve společnosti, o míře či formách věkové diskriminace v různých kontextech a o faktorech ovlivňujících zkušenosti s *ageismem*. Mezi poutavé závěry patří ověření teorie kumulativních rizik, neboli podložení hypotézy, že diskriminace na základě věku se často stupňuje spolu s dalšími faktory, které znevýhodňují jednotlivce ve společnosti. Autorka tím potvrzuje například existenci „dvojího standardu stárnutí“, tedy situace, kdy staré ženy jsou posuzovány jinak (často hůře) než starí muži. Dalším významným, a tentokrát spíše optimistickým zjištěním je, že o diskriminaci na základě věku lidé v Česku častěji slyší, než ji reálně prožívají.

V průběhu čtení může čtenáři přijít na mysl polemika nad jedním zajímavým aspektem knihy, z jehož rozuzlení může zůstat rozpačitý dojem. Jde o způsob, jakým autorka pracuje s termíny věková skupina a potažmo skupina seniorů. Nabízí se jednoduchá úvaha: do jaké míry a zda vůbec je možné staré lidi považovat za sociální skupinu, kterou by bylo možné jako takovou uchopit, popsat a na kterou by bylo možné zobecňovat závěry?

Vidovičová se této otázky na několika místech knihy přímo i nepřímě dotýká. V teoretickém úvodu k *ageismu* píše, že sociální kategorie, definovaná demografickým či jiným kritériem, se stává sociální skupinou, pokud mezi jejími členy existuje interakce, komunikační síť, vědomí přísluš-

nosti a zaměření na společné cíle, normy a role. Vidovičová explicitně říká, že seniori podle těchto kritérií sociální skupinou nejsou, a když tak o nich v některých dalších částech textu hovoří, je to vždy pouze pro zjednodušení tématu. Blíže ale nerozebírá, jak k tomuto přesvědčení došla a nedokládá jeho platnost žádnými daty, jak by se právě v této obecně zaměřené publikaci patřilo.

Stejnou otázkou po existenci sociální skupiny seniorů se při tom zabýval ne jeden autor a rozhodně ne všichni se shodnou ve své odpovědi. Někteří, například v knize zmíněný Bytheway, tvrdí, že něco jako skupina starých lidí vůbec neexistuje a nemá smysl hovořit ani o ní, ani o stáří samotném. Jiní, např. Rose, nabídli naopak hypotézu, že sociální kategorie seniorů prochází transformací do podoby právě sociální skupiny (myšleno v americkém prostředí). V současnosti skutečně můžeme vidět, že starší lidé mívají své komunity, svá prostorově oddělená sídla, své zájmové kluby, na sebe zaměřené televizní pořady i rozhlasové stanice, svá sdružení i politické organizace. Často se jak místně, tak symbolicky segregují od mladých lidí a dokážou hovořit v termínech „MY“ versus „ONI“ (kdo pak by někdy nezaslechl větu „ti dnešní mladí, ti jsou...“). Můžeme tedy automaticky zavrhnout hypotézu, že sociální skupina seniorů existuje? Jinde v textu autorka pro potřeby práce s konceptem diskriminace nezavrhuje Palmorovo tvrzení, že seniori jsou do jisté míry minoritní skupinou, ačkoli nesplňují všechny parametry, jež minoritní skupinu definují. Nedalo by se k podobnému kompromisu dojít i při pojmenování seniorů sociální skupinou?

Jednou z alternativ uchopení kategorie seniorů by mohlo být její označení za sociální agregát, míněno souhrn osob, které mají společné znaky, mají mezi sebou určité pojitko, jež dává vzniknout sociálnímu útvaru, uvnitř kterého ale není jasná sociální struktura. Na další možné východisko pak Vidovičová naráží v části věnu-

jící se předsudkům vůči stáří jako zdroji ageismu, kde představuje velmi zajímavou úvahu, kterou ve své knize *Sociology of Ageing* rozpracovávají i Harris a Cole (Boston, MA: Houghton Mifflin 1980). Jedná se o tezi, že sociální skupina starých možná existuje v podstatě jen jako referenční skupina, jako konstrukce vytvořená stereotypy, vůči které se vymezují zejména starší lidé samotní, a to ve smyslu „já jsem zdravější, mladistvější a bohatší než staří lidé“.

Sama neznám odpověď na otázku, zda reálně existuje něco jako sociální skupina seniorů. Nedokážu ani posoudit, zda by se případná identita věkových skupin mohla formovat na základě samotného věku nebo spíše kohortní příslušnosti, tedy společných životních zkušeností. Je jisté, že nalezení odpovědí na tyto otázky by nebylo ani jednoduché, ani univerzální. Ale vzhledem tomu, že se kniha snaží položit základní kameny pro studium ageismu, doufala jsem, že se v některé z empirických částí pokusu o podobnou analýzu dočkám.

Závěrem je třeba poznamenat, že sama autorka hovoří o knize *Stárnutí, věk a diskriminace* jako o první svého zaměření v České republice. Správně proto poukazuje na fakt, že vedle smazání otazníků nad mnohými aspekty ideologie věku a věkové diskriminace se jí podařilo nalézt a otevřít mnoho dalších otázek.

Pokud jde o objasnění některých obecnějších problémů, jakými jsou na příklad míra legitimacy věkové diskriminace ve společnosti či hledání sociálně žádoucího protikladu ageismu, autorka poutavě představuje paletu zjištění, která napovídají, že existuje vícero možných perspektiv. Kdyby Vidovičová nechtěla zůstat v pozici neutrálního sociologa, našla by si zřejmě dostatek argumentů pro potvrzení jedné své preferované teorie. Rozhodla se ale nechat čtenáři po předložení možných linií uvažování také prostor pro vlastní přemýšlení. Vidovičové se tím daří čtenáři nejen předat velké množství vědomostí ze sociologie vě-

ku a stárnutí, ale navíc znásobit čtenářovu zvědavost pro další studium tématu a prohloubit jeho vnímavost k projevům ideologie věku a věkové diskriminace v běžném životě.

Romana Benešová

Karel Krejčí: *Sociologie literatury*

Miloš Zelenka, Ivo Pospíšil (eds.), Praha, Grada 2008, 160 s.

Znovuvydávat dávná sociologická díla může být stejně tak užitečné, ba nezbytné – jde-li o spisy klasiků, díla, jež se kvůli svým výjimečným intelektuálním kvalitám mohou klasickými nově stát, nebo o prameny pro studium vývoje oboru –, jako na druhou stranu zbytečné a dokonce škodlivé, považují-li se průměrné výsledky dřívější sociologie za dodnes směrodatné. Právě to je naneštěstí případ Zelenkova a Pospíšilova vydání Krejčího *Sociologie literatury* z roku 1944, v jejímž již druhém (!) současném vydání editoři tvrdí, že jde o „zcela aktuální příspěvek do diskuse o současné podobě teoretických koncepcí propojujících filologická studia s jejich areálovým přesahem“ (s. 51). Nebo že „text elegantně postihl všechny podstatné problémy tématu, překlenul v něm staletí a dosáhl zároveň vysoké míry nadčasovosti, takže dnešním literárním vědcům často nezbyvá než opakovat nebo variovat staré zásady“ (s. 156). Jde-li přitom o pouhou marketingovou šablonu, je to klamání čtenářů, myslí-li to editoři upřímně – pro což by svědčil kupř. jejich soud, že Krejčí „byl by patrně zklamán ze stávajícího stavu pražské literárněvědné slavistiky“ (s. 52) –, pak jde o velice smutný výsledek jejich vlastní neznalosti s nepochybně tragickými důsledky pro studenty a začínající badatele, potažmo pro česká kulturní studia jako celek.

Nemáme sice, pravda, k dispozici moderní českou příručku teoretické sociologie literatury, nebudeme-li počítat pozoruhod-

nou esejistickou práci Miloslava Petruska (*Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel 1990), avšak jak na poli sociálně (ne-li přímo sociologicky) orientované literární vědy, tak v oblasti sociologie umění a literatury už v posledních letech vzniklo několik analytických studií, které možnosti a přístupy Krejčího práce dávno překonávají směrem k aktuálnímu světovému vývoji oboru. Mám-li jmenovat díla co možná různorodá, upozornil bych alespoň na *Českou katolickou literaturu v evropském kontextu* Martina C. Putny (jejíž druhý díl autor právě připravuje k vydání) nebo na druhou stranu na *Literární brak* Pavla Janáčka (recenzováno v *SČ/CSR* 2005, 41 (4): 750–753); na svůj „knižní výlet“ do sociologie literatury (a hudby) je ostatně stále hrd i autor této recenze (Zdeněk R. Nešpor. *Děkuji za bolest... Náboženské proky v české folkové hudbě 60.–80. let*. Brno: CDK 2006).

Základ Krejčího argumentace lze v podstatě shrnout do následujících tvrzení: (1.) literatura je také jevem sociálním; (2.) vztahy mezi společností a literaturou jsou obousměrné; (3.) tyto vztahy nelze absolutizovat. V jednotlivých krátkých kapitolách autor tato – jistě pravdivá – tvrzení rozvádí a dokládá prostřednictvím příkladů z evropských literárních dějin, zhruba na úrovni poučené kavárenské konverzace nebo populární přednášky, což byl také původní „žánr“ cyklostylované válečné publikace – šlo o studijní materiál Ústavu pro sociální a hospodářskou výchovu při protektorátní Sociologické společnosti. Sám Krejčí ostatně podle editorů „svůj text chápal jako přípravný a prozatímní“ (s. 31). Přitom naneštěstí nemůžeme posoudit, byl-li Karel Krejčí stejně nezáživným řečníkem jako pisatelem skript, ta však nepřekračují rovinu prakticky nepoužitelného intelektuálního cvičení, kterak všemožně na sebe vzájemně působí literatura a společnost (nemluvíme tu o jeho dalších dílech, především z oblasti výkladu slovanských literatur).

V polovině čtyřicátých let 20. století navíc nešlo o nijak nové koncepce – již v mezi-